

Texten ingår i:

Anna Angelin (red.) och Torbjörn Hjort (red.)

Socialt arbete i förändring – utmaningar och villkor inom utbildning, forskning och praktik

Sid. 15-32

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.180.c461>

Denna text är licensierad under CC-BY, Erkännande. (Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>) Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men verkets upphovspersoner måste anges.

ISBN: 978-91-7895-545-9

ISBN (elektroniskt): 978-91-7895-546-6

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.180>

© Författarna och Socialhögskolan, Lunds universitet, 2022

Redaktörer: Anna Angelin och Torbjörn Hjort

Adress: Lunds universitet, Socialhögskolan, Box 23, 221 00 Lund

Socialt arbete i förändring

*– utmaningar och villkor inom utbildning,
forskning och praktik.*

Jubileumsbok 2022

ANNA ANGELIN & TORBJÖRN HJORT (red.)

Utdrag kapitel 1 sid. 15-32

ISBN: 978-91-7895-545-9

© Författarna och Socialhögskolan, 2022

Redaktörer: Anna Angelin & Torbjörn Hjort

Adress: Lunds Universitet, Socialhögskolan, Box 23, 221 00 Lund

1. Sydsvenska socialinstitutet och Socialhögskolan 1947 - 1977

HANS SWÄRD

Sydsvenska socialinstitutet i Lund startades 1947 som det tredje socialinstitutet i Sverige. De två tidigare utbildningarna hade tillkommit i Stockholm 1921 och i Göteborg 1944. Socialinstitutet i Sverige drevs som fristående stiftelser fram till 1 juli 1963, då de förstatligades. År 1964 döptes de om till socialhögskolor. År 1977 blev socialhögskolorna en del av universitetssystemet. Den tidigare linjeindelningen försvann och till grundutbildningen knöts forskarutbildningar i socialt arbete.

Det vi i dag kallar socionomutbildningar i Sverige har tillkommit i olika etapper. Bakgrunden och de historiska förutsättningarna har skiljt sig åt något för de olika utbildningarna. Den första utbildningen tillkom på initiativ av Centralförbundet för Socialt Arbete (CSA) som inrättade Institutet för socialpolitisk och kommunal utbildning och forskning i Stockholm i januari 1921. Det var den enda längre sekulära högskolemässiga sociala och kommunala utbildningen i landet under närmare ett kvartssekel.

I nästa etapp, under 1940-talet, tillkom alltså Socialinstitutet i Göteborg 1944 och Sydsvenska socialinstitutet i Lund 1947 (SOU 1944:29). Dessa utbildningar fick samma utformning som den i Stockholm. Det innebar att utbildningskapaciteten på socialinstitutet fick ett rejält tillskott under 1940-talet. År 1948 tillkom en privat utbildningslinje, vid Ersta Sköndal Bräcke högskola, som i januari 2022 döptes om till Marie Cederschiöld högskola. I en tredje etapp, under den period som sträcker sig till 1977 och som jag behandlar här, tillkom utbildningar i Umeå 1962, Örebro 1966 och Östersund 1971.

I kapitlet beskrivs de idéer som låg bakom ambitionerna att skapa en högskolemässig social och kommunal utbildning samt upptakten till och utvecklingen av socionomutbildningen i Lund under åren 1947–1977.

Bakgrund till socionomutbildningarna

I många av de västerländska industrialiserade länderna inrättades utbildningar i socialt arbete och socialpolitik vid sekelskiftet 1900. Samhällsombändningen under industrialiseringen och urbaniseringen var viktiga orsaker. Storstäderna växte och hade ingen infrastruktur för att svara upp mot utvecklingen. De sociala problemen blev synligare i städerna och de gamla familjebaserade omsorgsmodellerna fungerade inte längre här. På landsbygden förekom en omfattande fattigdom, inte minst inom den äldre befolkningen. Den kraftiga befolkningstillväxten under 1800-talet skapade försörjningsproblem och klyftorna i befolkningen ökade. Samtidigt spred sig nya teorier om människovärde och möjligheter att komma till rätta med fattigdom och andra sociala problem genom förebyggande insatser. De sociala trygghetssystemen var outvecklade och den ”sociala frågan” stod högt på samhällets dagordning. Den blev en sammanfattande beskrivning av underklassens levnadsvillkor med låga löner, som familjerna inte kunde försörja sig på, trångboddhet, barnarbete, dåliga sanitära förhållanden, ett utbrett tiggeri och många fattiga. Utbildningar, sociala kartläggningar och forskning sågs som några av många lösningar för att komma till rätta med ”den sociala frågan”. Ofta gick kraven på en fackmässig utbildning hand i hand med en folkbildnings- och bildningstradition, men också med kvinnorörelsens krav på rätten till ett yrke som skulle ersätta den gamla filantropimodellen med frivilligt socialt arbete (Åberg 1995).

Kraven på fackmässiga utbildningar och kartläggningar började alltså växa sig starkare. I flera europeiska länder och i USA startades centralorganisationer, som började driva kraven på upplysning, kunskaper och utbildningar i socialt arbete och socialpolitik. Centralförbundet för Socialt Arbete (CSA) startade sin verksamhet i juni 1903 i Sverige. Redan under hösten samma år ordnades en föreläsningsserie i ämnet kommunalkunskap som följdes av föreläsningar och föreläsningsserier om bostadsfrågan, nykterhetsfrågan, den svenska kvinnorörelsens historia, den svenska kvinnans rättsliga ställning, fattigvård och folkförsäkring och så vidare. Från och med 1910 organiserade förbundet återkommande Utbildningskursen för praktiskt socialt arbete som så småningom kom att omfatta en studietid på ett och ett halvt år. Idéerna hade hämtats från andra länder och inte minst från London, där en fackmässig utbildning för de sociala arbetsuppgifterna hade tillkommit.

Även Svenska Fattigvårdsförbundet, som hade tillkommit på CSA:s initiativ, började från 1908 att driva kurser för föreståndare och föreståndarinnor för det vi i dagligt tal kallar ålderdomshem och barnhem.

År 1920 beslöt CSA att i stället för Utbildningskursen för praktiskt socialt arbete starta Institutet för socialpolitisk och kommunal utbildning och forskning. Institutet grundades med donationsmedel och kommunala bidrag.

Dessa centralorganisationer som startade i flera länder kom att sätta frågan om utbildning och sociala kartläggningar i centrum för att komma till rätta med den tidens stora sociala problem. Den gamla filantropimodellen med altruism, kärlek, idealitet och kristlig barmhärtighet kom att få minskat utrymme.

Ett ökat politiskt medvetande i samhället och större anspråk från en växande arbetarklass var faktorer som ansågs kräva andra insatser från samhällets sida och de nya centralorganisationerna bildade en ny plattform varifrån de verkade för en reformering av fattigvård, barnavård, bostadsfrågor osv, samtidigt som de krävde utbildning och förebyggande åtgärder.

CSA kom i Sverige att spela en viktig roll som en kollektiv organisatör av den socialpolitiska diskussionen och kom fram till 1920-talet att kräva och introducera sociala reformer. CSA förespråkade statliga reformer som ryckte undan grunden för den filantropiska verksamheten.

Kraven på fackutbildning stod i kontrast till det lekmannaideal som gällt innan, och mötte därför också motstånd från olika håll. I och med att Socialinstitutet i Stockholm hade inrättats 1921 hade grunden lagts för tillkomsten av en ny tjänstemannakår som snart skulle komma att driva yrkeskrav och professionalisering av yrkesfältet (Lundström 1995; Svensson 1982).

Internationella influenser

Under senare delen av 1800-talet diskuterades i USA både hur en socialarbetarutbildning för "charity workers" skulle se ut och vilka vetenskapliga metoder som skulle användas för att lösa sociala problem. The American Social Science Association (ASSA) började ordna kurser för sina medlemmar vid Johns Hopkins University. Från 1885 ordnades också sociologikurser som hade nära anknytning till socialt arbete och som bland annat handlade om skilsmässor, barmhärtighet och nykterhetsvård. Den första universitetsanknutna socialarbetarutbildningen startade 1903 i St Louis Missouri i USA,

men tvingades slå igen under 1920-talet. Det var först på 1920-talet som universitetsanknutna utbildningar tog fart (Boardhurst 1997; Lubove 1965; Soydan 1993; Woodroffe 1967; Swärd 1997).

Mary Richmond som under det första decenniet av 1900-talet började bedriva årliga kurser för socialarbetare inom Charity Organization Institute vände sig emot en akademisering av socialarbetarutbildningarna. Hon menade att socialt arbete var en praktisk verksamhet där erfarna socialarbetare skulle undervisa blivande socialarbetare i en utbildning som hon ville döpa till ”Training School in Applied Philanthropy” och förlägga till universiteten. Det började också från 1910 växa fram Schools of Social Work som främst utbildade personer inom välgörenhetsorganisationerna som ville arbeta med individinriktat arbete.

En del av utbildningarna som från början utbildade välgörenhetsarbetare och filantroper övergick senare till att utbilda tjänstemän i den lokala och statliga administrationen (Chicago School of Civics and Philanthropy blev till exempel 1920 School of Social Service Administration vid University of Chicago och New York School of Philanthropy som startat 1940 blev New York School of Social Work och på 1940-talet en del av Columbia University).

Åren omkring 1900 började socialarbetarutbildningar också växa fram i Europa – främst i England och Holland. År 1895 startades till exempel London School of Economics and Political Science som också 1912 kom att inkludera en socialarbetarutbildning. Utbildningen kom att bli en viktig inspirationskälla för den svenska utvecklingen.

De nordiska utbildningarna kom senare. Den första högre socialarbetarutbildningen i Danmark startades 1937 genom ”Den sociale skole” i Köpenhamn. Senare har utbildningar tillkommit i Århus 1957, Odense 1968 och i Esbjerg och Ålborg 1971. I Norge startade Norske Kvinners Nasjonalråd (NKN) den första socialarbetarutbildningen – de s.k. Sociale Kurser – 1920. Denna utbildning var privat ända till 1975 då den övertogs av staten och blev administrativt knuten till den statliga utbildningen, Norges Kommunal- og Socialhøgskole (NKSH) som hade startat 1950. I Finland inrättades Kansaa-iskorkeakoulu (Medborgarhögskolan) i Helsingfors 1925 med syfte att ge medborgerlig utbildning. År 1966 omvandlades högskolan till Tammerfors universitet, som drevs i stiftelseform fram till 1974 och då övertogs av staten. År 1937 inrättades en svenskspråkig socialvårdsutbildning (senare Svenska Social- och Kommunalhögskolan), numer införlivad i Helsingfors universitet.

Island fick sin första socialarbetarutbildning 1981 (Nordiskt Socialt Arbete 1991).

Utbildningarna i Norden fick sannolikt ett större administrativt inslag än i flera andra länder, där de drevs av frivilligorganisationer.

Samhällsutvecklingen under 1930- och 1940-talen

I slutet av 1930-talet och under 1940-talet började statsmakterna i högre utsträckning att intressera sig för utbildningarna i socialt arbete och socialpolitik. Utbildningen i Stockholm fick vissa statliga bidrag till lärarylöner 1938 och från 1944 lämnades också stöd till driften av utbildningarna. En av anledningarna till detta är samhällsutvecklingen och statsmaktens planer vid denna tid.

På Socialdemokraternas partikongress 1932 förklarade finansminister Ernst Wigforss att grundtankarna bakom den nya ekonomiska politiken var expansion i stället för sparande. Enligt Wigforss skulle en expanderande ekonomi minska arbetslösheten och därmed skapa utrymme för framför allt inhemsk konsumtion, som skulle användas till sociala reformer. Reformerna blev både politikens mål och medel. Reformerna krävde experter på olika områden och skapade därmed krav på högre utbildning. Socialdemokraterna hade också ambitioner för den kommunala verksamheten och kommunernas framtida utseende, vilket skapade ett behov av en utbyggd kommunal och social utbildning.

Kommunindelningskommittén tillsattes av Socialminister Gustav Möller 1943. I direktiven slår Möller fast att småkommunerna hade svårt att åstadkomma en bra socialvård och skulle få ännu svårare att klara de kommunala uppgifterna som skulle läggas på kommunerna. Byggandet av ålderdomshem och skolor var svårt att förverkliga i kommuner med svagt skatteunderlag. Alltför små kommuner innebar ett hot mot kvalitén i vården och gjorde att den varierade från kommun till kommun. De små kommunerna var alltför konjunktur känsliga, vilket försvårade en långsiktig planering av de kommunala uppgifterna. Det hade blivit svårare att finna förtroendemän i de små kommunerna, eftersom de måste rekryteras från en allt mindre krets samtidigt som de nya kommunala arbetsuppgifterna skulle komma att ställa allt större krav på dem (SOU 1945:38, s 10 f).

De här ambitionerna från 1940-talet resulterade i att det 1952 skedde en stor kommunsammanslagning, som innebar att landskommuner, städer och köpingar mer än halverades från 2 498 till 1 037. Kommunindelningsreformen har setts som ett genombrott för en kommunal tjänstemannaförvaltning, eftersom de större kommunerna och de större förvaltningarna ställde krav på en utbildad arbetskraft. Ighe och Fridén (1994) som skrivit om tillkomsten av Socialinstitutet i Göteborg lägger stor vikt vid dessa diskussioner och menar att de hade ett stort inflytande på göteborgsinstitutets tillkomst 1944. Titeln på deras skrift *När menighetsbesvär skulle bli tjänstetid* anspelar på detta förhållande. Tidigare hade principen varit att kommunala uppgifter skulle fullgöras oavlönat, men nu började man avlägsna sig från den gamla principen att arbete i samhällets tjänst skulle vara ”menighetsbesvär” och i stället skulle de kommunala uppgifterna alltmer utföras på tjänstetid.

Även Socialvårdskommitténs arbete fick betydelse för utbyggnaden av socialinstitutet på 1940-talet. Möller tillsatte kommittén 1938 och den fick i uppdrag att göra en allmän översyn av socialvården. I direktiven talar Möller om vikten att skapa större och effektivare enheter inom socialvården, då ”nuvarande starka splittring i små kommunala enheter ter sig i hög grad irrationell” (SOU 1950:11 s. 8). Kommittén kom med en lång rad betänkan- den, exempelvis Utredning och förslag angående socialvårdens organisation m.m. (SOU 1942:56). Kommittén utgick från att många kommuner skulle behöva ett antal tjänstemän som kunde stå till de sociala nämndernas förfogande. I mindre kommuner tänkte sig utredningen att en kommunalkamrer kunde bistå de sociala nämnderna med expertråd, vilket aktualiserade ett utbildningsbehov för denna yrkesgrupp. Både Kommunindelningsskommittén och Socialvårdskommittén pekade således på behovet av en utbyggnad av en högre social och kommunal utbildning för kommunala tjänstemän.

Statsvetaren Bo Rothstein (1986) har beskrivit Möllers tjänstemannaideal. Möller utgick ifrån att det behövdes en effektiv apparat för att förverkliga den nya välfärdsstaten som Socialdemokraterna skisserade. Möller hade, enligt Rothstein, en misstro mot den traditionella byråkratin och han sökte alternativa vägar för att förverkliga sina visioner. Möllers statssekreterare, Per Nyström, har i en artikel från 1983 visat att Möller hade en tanke om att rekrytera tjänsteman vid sidan av den traditionella ämbetsmannabyråkratin (Nyström 1983; Ighe & Fridén 1994). Han ville ha tjänstemän som var engagerade och hade ett folkligt stöd och således var förankrade hos sina upp-

dragsgivare. Enligt Nyström ville Möller ”lägga ansvaret tungt på kommunerna” (Nyström 1983, s. 233). Detta innebar att det skapades ett behov av kommunala tjänstemän med en annan utbildning än de traditionella stats-tjänstemannautbildningarna, till exempel juristutbildningarna.

Socialutbildningssakkunniga

Socialutbildningssakkunniga tillsattes i juni 1942 av Gösta Bagge som var ecklesiastikminister i samlingsregeringen. Bagge var med och startade Socialinstitutet i Stockholm 1921 och han blev dess första rektor. Samtidigt var han professor i nationalekonomi och socialpolitik vid Stockholms högskola och svarade genom sin kombinationstjänst för att Socialinstitutet i Stockholm skulle kunna meddela högskolemässig undervisning. Som minister var han tjänstledig som rektor för socialinstitutet och från sina uppdrag vid Stockholms högskola. Ordförande i socialutbildningssakkunniga var landshövding Arthur Thomson som också var ordförande i Stockholmsinstitutets styrelse under åren 1940–1947. Arthur Thomson var statsvetare, ämbetsman och politiker, riksdagsman, landshövding i Malmöhus län 1939–1951 och blev därefter universitetskansler. Arthur Thomson blev en nyckelfigur vid utbyggnaden av socionomutbildningen i Lund. Även Gunnar Heckscher, docent i statsvetenskap, som vikarierade för Bagge som rektor vid Socialinstitutet i Stockholm, blev ledamot och sekreterare i socialutbildningssakkunniga. De sakkunniga lämnade sitt betänkande 1944 (SOU 1944:29; Heckscher 1981).

Redan i direktiven till kommittén skriver Bagge att behovet av socialvetenskapligt skolad personal har ökat inom såväl kommunerna och landstogens förvaltningar som inom den statliga administrationen. Nya arbetsfält var enligt Bagge arbetsförmedlingen, kuratorsverksamheten vid sjukhusen, fångvården och personalvården inom den privata företagsverksamheten. Utredningen föreslog en volymökning av utbildningen för kommunala tjänster och föreslog inrättande av ett nytt socialinstitut i Göteborg. Socialutbildningssakkunniga väckte även ett förslag på ett tredje socialinstitut förlagt till Lund under förutsättning att utbildningskapaciteten vid institutet i Stockholm och Göteborg skulle visa sig otillräcklig. Att man föreslog Lund var att det fanns ett universitet här som kunde bistå med lärarkrafter (SOU 1944:29).

Socialutbildningssakkunniga föreslog också att statsbidrag skulle utgå till utbildningarna. Förslag till utbildningsplaner lämnades och regler för för-

praktik utformades. De sakkunniga ville skapa en homogen utbildning på samma nivå som den akademiska utbildningen vid högskolor och universitet. Högskolemässiga studier skulle sammanflätas med praktisk erfarenhet, där praktik och teori ömsesidigt skulle stödja varandra. Socialutbildningssakkunniga utarbetade vidare ett förslag till grundstadga för Socialinstitutet i Stockholm, vilket med vissa praktiska justeringar också kom att gälla för socialinstitutet i Lund. Första paragrafen fick således följande lydelse:

Sydsvenska socialinstitutet har till ändamål att meddela vetenskaplig undervisning och praktisk utbildning för social och kommunal tjänst, att sprida kunskap i socialpolitiska och kommunala ämnen samt främja samhällsvetenskapernas utveckling (Grundstadga för Sydsvenska socialinstitutet 30 juli 1947).

Utbildningen i olika skeden

Bakgrunden till utvecklingen i Lund skiljde sig delvis från den som ägt rum i Stockholm och Göteborg. I Lund hade det år 1945 väckts ett förslag om att starta ett "folkuniversitet" där personer som inte avlagt studentexamen skulle kunna studera. Det fanns vid denna tid inga sådana möjligheter vid landets universitet. Folkuniversitetet var främst tänkt som en påbyggnad för dem som bedrivit folkhögskolestudier. Drivande i frågan var tidningen Arbetets lokalredaktör, Gunnar Sjökvist, och Folke Schmidt, som var nyutnämnd professor i civilrätt i Lund. Dessa båda kallade till ett möte i Lund den 10 november 1945 för att diskutera sina tankar. Till mötet inbjöd de också landshövdingen i Malmö, Arthur Thomson, som var docent vid Lunds universitet och hade suttit med i Socialutbildningssakkunniga och senare blev universitetskansler. Också en rad andra intresserade personer var inbjudna.

Thomson avrådde från planerna på ett folkuniversitet och argumenterade för att starta ett nytt socialinstitut som skulle ge ökade studiemöjligheter för dem som saknade studentexamen. En kommitté tillsattes för att utreda möjligheterna och den 15 april 1946 bildades Sydsvenska föreningen för socialutbildning. Thomson blev ordförande i föreningens styrelse. I styrelsen ingick bland annat tre skånska riksdagsmän, de ursprungliga initiativtagarna Gunnar Sjökvist och Folke Schmidt samt Åke Petzäll, professor i praktisk filosofi, personer från landsting och kommuner och även ett hovrättsråd.

Föreningen ombildades senare under året till en fristående stiftelse, Sydsvenska socialinstitutet, vars stadgar godkändes av regeringen. Ordförande och en styrelseledamot utsågs av regeringen och rektorn för institutet var självskriven ledamot.

Landshövding Arthur Thomson utsågs till ordförande i stiftelsen och undertecknade en skrivelse till Konungen den 18 maj 1946 om statsanslag för ett tredje socialinstitut i landet; socialinstitutet i Lund. Han framför där samma argument för en utvidgad utbildning som socialutbildningsakkunniga hade framfört. I skrivelsen pekas på det faktum att den moderna socialvården och sociallagstiftningen har skapat ett stort behov av social utbildning och att de kommunala arbetsuppgifterna, som tidigare skötts oavlönat av förtroendemän, i allt högre utsträckning har börjat anförtros åt särskilda tjänstemän. Den nya kommunindelningen kommer sannolikt att leda till ökad efterfrågan på utbildad arbetskraft, heter det vidare. Ytterligare argument för en ny utbildning framförs enligt följande:

En ny utbildningsväg skulle öppnas för den sydsvenska ungdomen, som av naturliga skäl endast i mera sällsynta fall kunna utnyttja möjligheten av utbildning vid instituten i Stockholm och Göteborg. Bland Lunds universitets professorer, docenter och övriga vetenskapsidkare samt bland socialtjänstemän och kommunala tjänstemän i Malmö, Helsingborg, Lund och närliggande orter torde institutet utan svårighet kunna finna lämpliga lärarkrafter för alla de undervisningsuppgifter, vilka icke anförtros åt institutets fasta lärarstab (SHLA, skrivelse 1946 s. 2).

Regeringen skickade förslaget från Lund på remiss till Socialstyrelsen, Statskontoret, Svenska landskommunernas förbund samt till styrelsen för socialinstitutet i Stockholm och Göteborg. Socialinstitutet i Stockholm tillstyrkte förslaget och ansåg att det med hänsyn till den växande efterfrågan på socialt utbildade arbetskraft var önskvärt med ytterligare ett socialinstitut i södra Sverige. I början av 1940-talet fick Stockholmsinstitutet avvisa mer än hälften av de inträdesökande. Styrelsen för Göteborgsinstitutet var tveksam och menade att det sannolikt skulle kunna uppstå ett ökat behov av socialt utbildad arbetskraft, men fann inga belägg för dessa allmänna antaganden. Man befarade också att en ökning av utbildningskapaciteten skulle kunna medföra ”en försämring av elevmaterialet”. Göteborgarna tillstyrkte dock förslaget om det kunde påvisas att en ”väsentlig ökning av Socialinstitutets utbildnings-

kapacitet är påkallad” (Verksamhetsberättelse 1947–1948 Sydsvenska socialinstitutet).

Socialstyrelsen hänvisade till socialutbildningssakkunnigas beräkningar av rekryteringsbehovet som fastställt till 200 utbildade per år under en övergångsperiod av tio år. Socialstyrelsen argumenterade emot påståendet att marknaden var mättad. Vid centralisering av kommunernas förvaltningar behövdes ofta en eller flera tjänstemän. Det var vanligt att dessa tjänstemän första gången rekryterades bland förtroendemännen. Därefter övergick man till att anställa utbildad arbetskraft. Därför kom med all sannolikhet behovet av utbildad personal att kvarstå och Socialstyrelsen tillstyrkte statsbidrag till utbildningen (a.a.).

Svenska landskommunernas förbund ansåg att efterfrågan på specialutbildad arbetskraft skulle komma att öka i samband med kommunsammanslagningen och att ett tredje institut i Lund skulle mildra övergångssvårigheterna. Förbundet ansåg också att instituten borde tillvarata och utbilda sådana personer i förtroendemannaanställningar, eller med lägre tjänst inom kommunalförvaltningen och socialvården, som var skickade för arbetet. Statskontoret var tveksamt till om tillräckliga skäl förelåg för omedelbart inrättande av ett ytterligare socialinstitut. Trots att remissinstanserna inte var helt eniga fick Lund sitt socialinstitut (a.a.).

I Sydsvenska föreningen för socialutbildning hade tidigt diskuterats om institutet skulle förläggas till Malmö eller Lund. Sedan Lunds stad hade lovat att ställa fastigheten Wieselgrens Minne på Kiliansgatan 9 till förfogande, och bekosta en omfattande reparation, beslöt en majoritet att institutet skulle förläggas till Lund. Lokalerna i Wieselgrens Minne kunde tas i bruk först 1948 och utbildningen fick första året använda provisoriska expeditionslokaler på Vinstrupsgatan 10 och föreläsningssalar på akademiska föreningen och på övriga platser (a.a.).

Sydsvenska socialinstitutet 1947 - 1964

Under det första läsåret höstterminen 1947 och vårterminen 1948 antogs 75 studerande till tre linjer, nämligen Sociala linjen (37), Socialkommunala linjen (35) och Teoretiska linjen (3). Av dessa var 50 män och 25 kvinnor. Åldersgränserna för dem som fick söka in var minst 21 år och högst 33 år, men möjligheter till dispens fanns. 28 personer av den första kullen togs in på sina

studentbetyg och resten avlade ett prov för att komma in på utbildningen. Inträdesproven för dem som inte hade avlagt studentexamen varade under tre dagar. Det handlade om skriftliga prov som skulle bedömas enligt samma normer som för studentexamen vid denna tid (Elmér 1987, Verksamhetsberättelse 1947–1948).

För att komma in på utbildningen krävdes förpraktik på minst ett år inom något område som var relevant för utbildningen. I utbildningen ingick nio månaders studiepraktik. Utbildningen var på två och ett halvt år. På teoretiska linjen krävdes ingen praktik. Ämnen som stats- och kommunalkunskap, nationalekonomi, socialpolitik och socialrätt lästes gemensamt av studenterna på alla tre linjerna, medan ämnen som psykologi, hygien med socialmedicin och sociologi och social metodik dessutom krävdes för sociala linjen. På förvaltningslinjen förekom ämnen som kommunal förvaltning med samhällsplanering, kommunal ekonomi och bokföring, beskattningsrätt och praktisk kommunal förvaltning. De första terminerna var gemensamma för de tre linjerna och därefter förekom en specialisering för de olika linjerna. Det heter i den första verksamhetsberättelsen att undervisningen hade skett genom ”handledning av de studerande vid deras självstudier – i form av föreläsningar, övningar samt besök, demonstrationer och övningar på de praktiska kurserna” (Verksamhetsberättelse 1947–1948 s. 3).

Under höstterminen 1947 fungerade professorn i civilrätt Folke Schmidt som tillförordnad föreståndare och rektor för institutet. Som lärare i teoretiska ämnen anställdes fil.dr. Paul Lindblom i maj 1947. Han hade disputerat i praktisk filosofi i Lund. Från och med vårterminen 1948 blev han tillförordnad rektor och efter en tid utnämndes han av regeringen till ordinarie rektor. Paul Lindblom var rektor för Socialinstitutet under åren 1948–1966. Lindblom medverkade bland annat i Socionomutbildningskommittén (SOU 1962:43) och som expert i Socialutredningen (SOU 1974:39).

Som lärare i kommunala ämnen anställdes från 1948 kommunalkamreren Tage de la Motte, som senare avlade licentiatexamen i statskunskap. Lärare i praktisk socialvård blev Marja Almqvist. En rad timlärare hämtades från Lunds universitet, exempelvis Nils Stjernquist i statskunskap, Carsten Welinder i nationalekonomi, Gudmund Smith i psykologi, Carl-Erik Quensel i statistik och Åke Elmér i socialrätt.

Företrädarna för Socialinstitutet i Lund började samarbeta med sina kollegor vid Socialinstituteten i Stockholm och Göteborg (Socialhögskolan 60 år

s. 17). Efter kriget, närmare bestämt 1949, bildades Nordiska Socialhögskolekommittén (NSK), som både skulle öka samarbetet i Norden och representera de nordiska länderna i det internationella samarbetet socialutbildningar emellan (Brettschneider 1991).

Freden blev en viktig uppgift i det nordiska samarbetsprojektet och utbildningarna skulle verka för att lösa många av de problem som krigens åstadkommit med förintelse, människor på flykt och motsättningar mellan grupper. I länderna med nazistiska och fascistiska system på 1930- och 1940-talen stängdes socialarbetarutbildningar ner och lärarna avskedades. I Tyskland förintades flera lärare som var judar. En del flydde till andra länder. Många socialarbetare protesterade mot folkmordet på miljoners judar i Tyskland, andra tog inte ställning. Under åren 1940–1945 stängdes den norska socialarbetarutbildningen ner av den tyska ockupationsmakten.

Efter andra världskriget påbörjades en kraftfull utveckling av den högre utbildningen i hela världen, vilket innebar att högskolor och universitet fick en helt annan roll i samhället än de haft tidigare. Utbildning och forskning blev på alla områden viktiga i det samhälle som höll på att växa fram under decennierna efter andra världskriget. Redan under 1950-talet inrättades omfattande stipendier och 1964 införde Sverige ett allmänt studiestödssystem, som gav nya grupper möjligheter att studera, och fackhögskolor inrättades på nya orter i landet.

Som tidigare nämnts hade de stora kommunreformer som genomfördes under 1950- och 1970-talen stor betydelse för utbyggnaden av socialinstituten grundutbildningar efter andra världskriget. Reformerna innebar att antalet kommuner minskade radikalt för att de skulle bli mer bärkraftiga. Med växande organisationer och nya arbetsuppgifter kunde de sociala och kamerala arbetsuppgifterna inte längre skötas av förtroendemän. Det kom då att ske en övergång från en förtroendemannaförvaltning till en tjänstemannaförvaltning i kommunerna. Nu började efterfrågan på utbildade socionomer att ta fart. Det var också i mitten av 1960-talet som socionomutbildningarna kom till stånd i mer moderna former. Utbildningarna förstärktes och de gamla instituten blev socialhögskolor och utbildningskapaciteten ökade.

Socialhögskolan i Lund 1964 – 1977

År 1964 blev alltså socialinstitutet högskolor och 1977 gick de upp i universitetssystemet. Det är framför allt tre tendenser i samhället som gjorde sig gällande under denna period och påverkade socionomutbildningen. Stina Wingfors (2004) visar i sin doktorsavhandling hur utvecklingen ledde till att kampen intensifierades för en ökad professionalisering av yrkesfältet. Det kom i sin tur att leda till en expansion av socionomutbildningarna. Överhuvudtaget, och som tidigare nämnts, förekom en allmän utbildningsexplosion vid universitet och högskolor.

För det första höjdes röster i Sverige som krävde förnyelse av både den kommunala förvaltningen i stort och av socialvårdens verksamhet. Det förekom under 1960-talet en stark kritik mot sociallagstiftningen. En aktör som drev kraven på förändringar och kampen för en reformerad och mer inkluderande socialvård var Föreningen Sveriges Socialchefer (FSS), som höll en rad studiedagar runt om i landet (till exempel Anförande och Föredrag FSS 1965). Det spillde också över på utbildningarna och kraven på förändringar. Krav på förändringar, både av samhället och av utbildningspolitiken, drevs även av en rad andra samhälleliga rörelser, som 68-rörelsen, kvinnorörelsen, klientrörelsen med flera.

Regeringen tillsatte Socialutredningen 1968 och ungefär samtidigt bildades också den så kallade skuggutredningen som bland annat bestod av Föreningen Sveriges Socialchefer (FSS), Socialhögskolornas studentkårers organisation och en del andra organisationer samt forskare och ledande socialtjänstemän (Pettersson 2011). Skuggutredningen kom att följa och påverka den långa lagstiftningsprocessen fram till 1982 då den nya socialtjänstlagen trädde i kraft.

På grund av att kommunerna blev större i Sverige, att allt fler uppgifter kom att skötas av tjänstemän och kommunerna fick ökade arbetsuppgifter av staten fanns en stor efterfrågan på tjänstemän till främst kommunal förvaltning, men även till den expanderande statliga förvaltningen. Socionomutbildningarna hade svårt att tillgodose behovet vid denna tid, vilket ställde krav på ökad utbildningskapacitet.

För det andra kom utbildningarna att feminiseras alltmer under denna period. Kvinnorna kom under efterkrigstiden att ta ett större kliv ut på arbetsmarknaden. Det märktes inte minst i socionomutbildningarna. Av de 93 personer som antogs till Socialhögskolan i Lund höstterminen år 1965 var 60

procent kvinnor och 40 procent män. När utbildningen startade i Lund år 1947 antogs 75 studenter; 67 procent var män och 33 procent kvinnor.

Den franska sociologen Francine Muel-Dreyfus (1985), som studerat dem som studerade till socialarbetare i Frankrike under åren kring 1968, visar att det under 1960-talet förekom en allmänt feminiserad rekrytering till socialarbetarutbildningen där. Både i Frankrike och Sverige fanns det en stor efterfrågan på arbetskraft och för de studerande ledde utbildningen till en säker framtida anställning.

Enligt Muel-Dreyfus sökte sig kvinnliga studenter med tidigare akademiska ambitioner till utbildningarna i protest mot föräldrar och ett föräldrat utbildningssystem. Här fanns också studenter från arbetar- eller jordbrukarhem som inte hade några tidigare akademiska dispositioner i släkten. Hon visar också att orättvisorna i samhället var en viktig drivkraft bland dem som studerade till socialarbetare i Frankrike åren kring 1968.

För det tredje förekom det både i Sverige och Frankrike en kritik mot en otydlig koppling till en vetenskaplig disciplin och i vissa fall en låg andel disputerade lärare på utbildningarna. År 1965 skrev socialmedicinaren John Takman en text som sammanfattar problemet:

Om våra undervisningssjukhus hade skötts och understötts med samma grad av vetenskaplig lidelse som vissa delar av vår socialvård, så skulle de svenska kirurgerna i dag bedöva med träklubbor och operera med täljknivar och fogsvarsar (Takman 1966 s. 11).

Samhällsforskare började också vid denna tid att ge motbilder till de utvecklingsoptimistiska och idylliska beskrivningarna om välfärdsstatens heltäckande skydd och lyfte fram eftersatta och fattiga grupper mitt i den välfärd som höll på att skapas. Ett exempel är Brian Abel-Smiths och Peter Townsends (1965) skrift *The Poor and the Poorest* om levnadsförhållanden i Storbritannien som återupptäckte fattigdomen. Det var inledningen till en lång rad böcker och reportage, där problemen med fattigdom och utsatthet i de moderna välfärdsdemokratierna lyftes upp under de närmaste decennierna som lyfte upp problemen med fattigdom och utsatthet i de moderna välfärdsdemokratierna (till exempel Townsend 1962; 1979). Ett annat exempel är Gunnar och Maj-Britt Inghes skrift *Den ofärdiga välfärden* (1967), som såldes i rekordupplagor. Skriften pekade på eftersatta och utstötta grupper mitt i välfärdssamhället, där de flesta hade fått det bättre och inte ville se nöden och välfärdens vita

fläckar. Det var skrifter som kom att användas som kurslitteratur på socialhögskolorna.

Utbildningen kom alltså att påverkas av kraven på en professionalisering av yrkesfältet och ökade krav på utbildningskapaciteten. En ökad feminisering bland studenterna skedde under denna tid, kraven på en egen forskarutbildning knuten till grundutbildningen växte i styrka och behovet av forskning om fattigvård, social barnavård, utanförskap och utsatthet ökade.

År 1963 förstatligades alltså socialinstituten i Stockholm, Göteborg, Lund och Umeå och från och med höstterminen 1964 fick de benämningen socialhögskolor med en helt ny studieplan. Socionomexamen blev i samband med förstatligandet likvärdig med andra akademiska utbildningar vid universitet och högskolor.

Förpraktiken avskaffades och studietiden blev tre och ett halvt år (7 terminer) med inbyggd praktik. De tre linjer som funnits innan behölls, men den socialkommunala linjen döptes om. De tre linjerna kom nu att bli social linje, förvaltningslinje och teoretisk linje. Åldersgränserna om lägst 21 år och högst 33 år vid antagningen togs bort.

Studierna i Lund inleddes med en två terminer lång grundkurs för alla studenterna som innehöll olika ämnen, som rättskunskap 1 och 2, statskunskap, statistik, samhällsekonomi och socialpolitik, sociologi, psykologi och praktisk förvaltningskunskap och en medicinsk orienteringskurs/alternativt bokföring för förvaltningslinjen.

Under den tredje terminen fick de studerande vid sociala linjen och förvaltningslinjen en termins yrkespraktik. Den fjärde och femte terminen innefattade teoretiska studier. Den sjätte terminen gav ytterligare yrkespraktik och den sjunde terminen ägnades åt fördjupningsstudier, där de studerande också skrev ett självständigt arbete i form av en uppsats.

Utbildningskapaciteten ökade efter att socialinstituten blivit högskolor. Tidigare hade Socialhögskolan i Lund antagit studenter vid höstterminens början, alltså en gång per år. Från 1966 började man ta in studenter till både höst- och vårterminens start, vilket innebar en ökning av utbildningskapaciteten och krävde ökade resurser. En fast lärarstab kunde anställas i större omfattning än tidigare. Från 1963 anställdes till exempel Åke Elmér och Sven Marke som universitetslektorer vid utbildningen i Lund. Övriga lärare som anställdes var Arne Ekdal i sociologi, Agne Gustafsson i statsvetenskap och Gunnel Swedner i praktisk förvaltningskunskap.

Åke Elmér efterträdde Paul Lindblom som rektor för Socialhögskolan 1966 och innehade denna tjänst fram till 1977, då tjänstetiteln rektor försvann och ersattes med prefekt. Samarbetsnämnden för socialhögskolorna i Sverige inrättades i samband med att socialhögskolorna förstatligades 1963 och 1971 blev den nämnden för socionomutbildning i form av en statlig myndighet (Prop. 1971:36). Denna nämnd försvann i samband med reformen 1977 och socionomutbildningarna kom därefter att ligga under Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ).

I början av 1970-talet startade fortbildningskursen i socialt behandlingsarbete vid Socialhögskolan i Lund. Vid den här tiden fanns inom socionomutbildningen bara två fortbildningskurser för utexaminerade socionomer, nämligen i Stockholm och Lund.

Mycket av diskussionerna handlade under 1970-talet dels om den stora universitetsutredningen U 68 som utarbetade förslag till 1977 års utbildningsreform. Denna reform ritade i grunden om den högre utbildningen i Sverige. Dels handlade diskussionen om Socialutredningen, som ville öka forskningen om socialtjänstens problem och den nya socialtjänstlag som trädde i kraft 1982. Diskussionerna ledde till en djupgående reformering av socionomutbildningen 1977. Socialt arbete blev huvudämnet inom grundutbildningen. Samtidigt blev ämnet också ett forskarutbildningsämne.

Referenser

- Abel-Smith, B. & Townsend, P. (1965) *The Poor and the Poorest. Occasional Paper on Social Administration* nr 17. London: Bell.
- Anförande och Föredrag (1965) Stencil. Föreningen Sveriges Socialchefer.
- Brettschneider, G. (1991) Nordiska Socialhögskolekommittén – uppkomst och verksamheter. I *Nordiskt Socialt Arbete, Nordiska Socialhögskolekommittén 25 år. Jubileumsskrift*. Årgång 11.
- Broardhurst, B. P. (1997) *Social Thought, Social Practice, and Social Work Education – Sanborn Ely, Werner, Richmond*. New York: Columbia University.
- Elmér, Å. (1987) *40 års socionomutbildning i Lund*. Meddelande från Socialhögskolan vid Lunds universitet 1987:3. Lund: Lunds universitet.
- Grundstadga för sydsvenska socialinstitutet 30 juli 1947
- Heckscher, G. (1981) *Socialinstitutet – dess tillkomst och omvandling. I Socialhögskolan 60 år*. Institutionen för Socionomutbildning/Socialhögskolan. Stockholm: Stockholms universitet.

- Ighe, A. & Fridén, B. (1994) *När meningsbesvär skulle bli tjänstetid. Ett femtioårsperspektiv på socionom- och förvaltningsutbildningen i Göteborg*. Rapport från Institutionen för socialt arbete vid Göteborgs Universitet Göteborg: Göteborgs universitet.
- Inghe, G. & Inghe, M-B. (1968 orig. 1967) *Den ofärdiga välfärden*. Stockholm: Tidens förlag/Folksam.
- Lubove, R. (1965) *The Professional Altruist. The Emergence of Social Work as a Career 1880–1930*. Cambridge: Harvard University Press.
- Lundström, T. (1995) Frivilligt socialt arbete under omprövning. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2(1): 39–59.
- Muel-Dreyfus, F. (1985) Utbildning, yrkesförväntningar och grusade förhoppningar. I Broady, D. (red): *Kultur och utbildning. Om Pierre Bourdieus sociologi*. UHÄ/FoU Skriftserie 1985: 4.
- Nordiskt Socialt Arbete (1991) *Nordiska Socialhögskolekommittén 25 år. Jubileumsskrift*. Årgång 11.
- Nyström, P. (1983) Välfärdsstaten och dess styrningsmekanismer. I *I folkets tjänst. Historikerna, journalisten och ämbetsmannen. Artiklar i urval 1927-1983*. Utgivna till Per Nyströms 80-årsdag den 21 november 1983. Stockholm: Ordfront.
- Pettersson, U. (2011) *Från fattigvård till socialtjänst: om socialt arbete och utomparlamentarisk aktivitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Prop. 1971:36 *Kungl. Maj:ts proposition angående social utbildning och forskning m.m.*
- Rothstein, B. (1986) *Den socialdemokratiska staten. Reformen och förvaltning inom svensk arbetsmarknads- och skolpolitik*. Lund: Arkiv.
- SHLA, skrivelse 1946. I *Verksamhetsberättelse 1947-1948*. Sydsvenska socialinstitutet, Lund.
- Socialhögskolan 60 år (1981) *Institutionen för socionomutbildning/Socialhögskolan*. Stockholm: Stockholms universitet.
- SOU 1942:56 *Socialvårdens organisation*. Socialvårdskommitténs betänkande.
- SOU 1944:29. *Socialutbildningsakkunniga, 1. Utredning och förslag rörande den högre socialpolitiska och kommunala utbildningen*.
- SOU 1945:38 *Kommunindelningsskommitténs betänkande med förslag till riktlinjer för en revision av rikets indelning i borgerliga primärkommuner*.
- SOU 1950:11 *Socialvårdskommitténs betänkande XVII. Utredning och förslag angående Lag om socialhjälp m.m.*
- SOU 1962:43 *Socionomutbildningen. Betänkande av Socionomutbildningskommittén*.
- SOU 1974:39 *Socialvården: mål och medel : principbetänkande*.
- Soydan, H. (1993) *Det sociala arbetets idéhistoria*. Lund: Studentlitteratur.
- Svensson, B. (1982) Socialinstitutets uppkomst. I *Hundra år under kommunalförfattningarna 1862-1962*. Stockholm: Svenska Landskommunernas Förbund, Svenska Landsförbundet & Svenska Stadsförbundet.
- Swärd, H. (1997) Socionomutbildningens bakgrund. I Per Gunnar Edebalk, Inger Farm & Hans Swärd (red.), *Socialhögskolan i Lund 50 år. En jubileumsskrift 1947–1997*. Meddelanden från Socialhögskolan i Lund. Lund: Lunds universitet.

- Takman, J. (1966) *Socialmedicinsk vardag*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Townsend, P. (1962) The Meaning of Poverty. *The British Journal of Sociology*, 13: 210–227.
- Townsend, P. (1979) *Poverty in the United Kingdom*. Harmondsworth: Penguin Books Ltd.
- Verksamhetsberättelse 1947–1948*. Sydsvenska socialinstitutet, Lund.
- Wingfors, S. (2004). *Socionomyrkets professionalisering*. Akademisk avhandling. Gothenburg Studies in Sociology No 20. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Woodroofe, K. (1967) *From Charity to Social Work in England and the United States*. Studies in social history: Pennsylvania State University.
- Åberg, I. (1995) Filantroper i aktion. Filantropiska fruntimmersföreningar i det tidiga 1800-talet. I Marja Taussi Sjöberg & Tinne Vammen (red.), *På tröskeln till välfärden*. Stockholm: Carlssons.